

УДК 821.161.2:82-311.6

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ СТЕПАНА БАНДЕРИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПРО АТО

Поліщук Є.С.

Запорізький національний університет

У статті подано інформацію про життя та діяльність лідера українських націоналістів – Степана Бандери. Були проаналізовані витoki неоднозначного ставлення українського населення до його постаті. У роботі зосереджено увагу на особливостях функціонування образу Степана Бандери у сучасній українській літературі. За основу взято романи С. Талан «Оголений нерв», Є. Положія «Іловайськ», С. Лойка «Аеропорт», у яких автори змальовують сучасні події на сході України. Актуальність дослідження пояснюється неухильною увагою патріотів до образу лідера ОУН.

Ключові слова: образ, символ, сучасна українська література, бандерівці, війна.

Постановка проблеми. В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється весь національно-визвольний рух. І до нашого часу навколо образу цього громадянського та політичного діяча не вщухають

пересуди. Постать Степана Бандери українське суспільство сприймає неоднозначно, оцінки його діяльності – вкрай полярні. Одні вважають його героєм, який присвятив життя боротьбі за незалежність України, інші – злочинцем і нацистським прислужником. Головним чином, Степан

Бандера користується певною популярністю серед жителів Західної України – після розпаду СРСР для багатьох західних українців його ім'я стало символом боротьби за незалежність України. У свою чергу, серед жителів Центральної, Східної України, а також Польщі та Росії є такі, що ставляться до нього негативно, звинувачуючи у фашизмі, тероризмі, радикальному націоналізмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасною наукою ще не визначено місце лідера Організації українських націоналістів в історії України. Дослідженням життєвого шляху ватажка українського націоналістичного руху займалися В. Сергійчук, Г. Гордасевич, М. Климичин, В. Кук, Є. Перепічка, М. Посівнич та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна українська література характеризується розширенням тематичних об'єктів. Події Майдану та війна на сході України стали об'єктом зображення для багатьох письменників, вже створено понад 30 літературних творів різних жанрів, у яких відтворено боротьбу українського народу за свою свободу. Інтерпретація образу С. Бандери у цих літературних творах не була предметом детального вивчення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є з'ясування ролі образу С. Бандери в літературі про АТО.

Виклад основного матеріалу. Неоднозначність ставлення українського населення до постаті Степана Бандери спричинена радянською пропагандою, яка звинувачувала представників ОУН у небувалих звірствах щодо мирного населення західноукраїнських земель, яке підтримувало радянську владу. Підлягають осуду методи, якими послуговувався Степан Бандера та його прибічники. Натомість науковець Лубош Веселій – співробітник Міністерства закордонних справ Чеської Республіки вважає, що «досить рідко герой, якому ставлять пам'ятники, не має на своїх руках кров» [1].

Основною працею, яка висвітлює життєвий шлях Провідника українських націоналістів та його ідеали, є документальний збірник «Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали», підготовлений молодшим науковим співробітником Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України Миколою Посівничем. Ця праця вказує на участь Бандери в національно-визвольній боротьбі, його політичну та державотворчу діяльність, а також дозволяє розглянути особистість Степана Бандери – як людини і як керівника українського націоналістичного руху. Микола Посівнич зазначає, що «методи боротьби ОУН були самозахистом від державного насильства. А як і кожен визвольний рух, український також мав право на збройну боротьбу» [2].

М. Посівнич вказує на те, що життєвий шлях Степана Бандери був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Бандера в багатодітній родині греко-католицького священика. Під час навчання в університеті провадив активну громадсько-політичну діяльність, свідомість молодого юнака, як і всієї західноукраїнської молоді, формувалася під впливом націоналістич-

них ідей, які пропагував «Літературно-науковий вісник». Степан Бандера був учасником Союзу української націоналістичної молоді, який виник як спротив польській окупаційній політиці на Західній Україні. Юний Бандера займався поширенням націоналістичних ідей, розповсюдженням підпільних видань тощо. З плином часу юнак приєднується до Організації українських націоналістів, де очолював відділ розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях та технічно-видавничий відділ. Згодом діяльність ОУН була направлена на організацію повстання проти польської окупаційної системи. Для цього проводилася постійна пропаганда, підсилювання революційних настроїв народу. 1933 року Степан Бандера стає Крайовим Провідником Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях. Окрім боротьби з польськими окупантами, націоналісти розгортають боротьбу з комуністичними впливами. Важливим аспектом діяльності ОУН стали антирадянські агітаційно-пропагандистські та бойові акції. У біографії Степана Бандери були арешти, гучні судові процеси (Варшавський та Львівський), переслідування, еміграція. Утисків від радянського уряду та німецького окупаційного режиму зазнавала вся родина лідера ОУН: батько, брати, сестри. 1959 року було вбито й самого Степана Андрійовича в під'їзді власного будинку. Німецький Верховний Суд у Карлсруе затвердив, що головним обвинуваченим у вбивстві Бандери є радянський уряд у Москві.

Під час Другої світової війни німецькі окупанти називали ім'ям Бандерабевергунг (бандерівський рух) національно-визвольну боротьбу українського народу. Бандерівці підлягали знищенню як кримінальні злочинці. Так само чинив і радянський уряд, називаючи усіх учасників визвольної боротьби бандерівцями, – уособленням найнебезпечніших і найлютіших ворогів.

Поняття «бандерівці», похідне від прізвища лідера ОУН, поступово стало загальним і застосовним до всіх українських націоналістів. Відкритим залишається питання «Хто ж такі сучасні бандерівці?». Це слово стало чимось на зразок ярлика. Так називають жителів Західної України, незалежно від їхньої політичної позиції або ставлення до Степана Бандери. Українську мову вороги нашої державності теж охрестили «бандерівською».

Підтвердження неоднозначного ставлення українців до постаті Крайового Провідника ОУН знаходимо в сучасній літературі, яка описує події на Сході України.

До свого роману «Оголений нерв» жителька Сєверодонецька Світлана Талан обирає епіграф: «І настане час, коли один скаже: «Слава Україні!» – і мільйони відповідатимуть «Героям Слава!». Ці слова належать Степанові Бандері. Письменниця, що все життя провела на Донбасі, починає роман словами лідера Організації українських націоналістів, до якого на території Східної України ставляться здебільшого з негативом, упереджено. Самопроголошені політики-ополченці спекулюють поняттям «бандерівці» та всіляко намагаються підтримувати міф радянського уряду про їх нелюдську жорстокість та ненависть до всього російськомовного населення України.

Більшість східняків схильні вірити цій пропаганді. Майдан, на думку жителів Донбасу, організували бандерівці, «бо їм, батче хочеться вільно їздити в Європу на заробітки» [6, с. 77]. З представниками Західної України донеччанам та луганчанам страшно навіть поруч знаходитися, адже ці люди, за переказами, переслідують і ненавидять все російськомовне населення.

Особливо заляканими є люди пенсійного віку, які безпосередньо піддавалися агітації радянського уряду: «Бабуня наша більше смерті боїться бандерівців...» [6, с. 77]. Жінка-пенсіонерка вважає ворогами всіх представників Західної України, на ніч замикається у своїй кімнаті, коли друзі-«бандерівці» приїжджали до її онука, аби ті не перерізали їй горло.

Донька головної героїні роману «Оголений нерв» Іванна свято вірить у те, що «Степан Бандера вбивав українців, бандерівці вкидали дітей у колодязі, і їхніх батьків знищували, розстрілювали, розпанахували животи. Бандерівці ненавиділи українців» [6, с. 72]. Інформацію про такі звірства молода дівчина отримує від старшого населення: «Спитай будь-яку бабцю, вона тобі розкаже, як наші люди боялися їхати на роботу на Західну Україну за розподілом після навчання» [6, с. 73]. Схожа ситуація описана й у творі «Гловайськ» Євгена Положія. Учасник Другої світової війни боїться їхати працювати за розподілом на Західну Україну, адже «відомо, що там лютують бандерівці» [4, с. 183]. У романі «Оголений нерв» є епізод, де сутичка головної героїні Анастасії з агітаторкою за референдум переростає в ґвалт, адже жінка пенсійного віку починає голосити, що «бандери» б'ють простих пенсіонерів, вбивають літніх людей.

Для борця за незалежність України, брата Іванни, Геніка, образ Степана Бандери став уособленням рис справжнього патріота, що відстоював інтереси української держави. В цьому він намагається переконати свою сестру, повідомляючи їй про походження Бандери з набожної родини, про те, що він не був військовим і не провів жодного бою, про його ув'язнення в німецькому концтаборі «Заксенхаузен» за проголошення незалежності України.

Іванна залишається вірною своїм переконанням, доводячи, що «він міг убивати не власними руками, але ж убивали воїни УПА» [6, с. 73]. Генік дотримується протилежного погляду: «... воїни УПА не провели жодного бою проти воїнів Радянської Армії. Вони не окупували чужі території, а захищали свою землю, свій народ, незалежність і від німецьких окупантів, і від карателів НКВС. І якщо стріляли в спину, то лише НКВСникам, які винищували народ, а потім палили села» [6, с. 73]. Даремно чоловік намагається довести молодшій сестрі, що вчинки, які свідчать про жакіття, приписувані бандерівцям (топчили дітей та стріляли в жінок), були сфальсифіковані радянським урядом. «Є доведені факти, коли НКВСники перевдягалися в форму воїнів УПА і вбивали людей, щоб спровокувати бандерівців. Навіть партизани, які воювали на боці Червоної армії, визнали, що воїни УПА воювали за свою незалежність» [6, с. 73].

Впадає в око вузькість світогляду населення, які привінують в один ряд бандерівців, право-

секів, фашистів. Пропаганда, яка стверджує, що для західняків Бандера – герой, а «для нас – убивця» [6, с. 74] ведеться скрізь: з екранів телевізорів, із засобів масової інформації, на мітингах. Проросійське ополчення виголошує промови про те, що «бандерівці хочуть прийти на нашу землю й тут бути хазяями, не хочуть працювати й сидять на наших шиях» [6, с. 82].

У романі Євгена Положія «Гловайськ» знаходимо епізод, що свідчить про поширення міфу про негативне ставлення «бандерівців» до російськомовного населення в Росії. Чоловік із Владивостоку пропонує героям роману переїхати до нього, поки «в Хохляндії всіх бандерівців не перестріляють!» [4, с. 9]. Росіянин вірить, що на території України (в Дніпрі) панують фашисти, які кожного ранку б'ють шибки тим, хто розмовляє російською мовою.

Образ Степана Бандери більшість населення Сходу України інтерпретує як образ агресивного чоловіка, властного політика, який провадив терор російськомовного населення на західних землях. Такими ж уявляються й прибічники Бандери, до яких автоматично зараховані всі жителі Західної України. Але хіба можна говорити про правдиву інформованість та всебічну обізнаність тих людей, які навіть не знають достеменно прізвища «свого найлютішого ворога»? На мітингах звучать заклики «Смерть бендерам!» [6, с. 84], проголошуються вірші, які нічого спільного з літературними надбаннями не мають.

«За землю русскую вставайте, мужики,
За свою землю, донбасские просторы,
в боях подохнут бендеры-дураки,
Хохлы-предатели, нацисты, суки, воры,
а русские по крови и по духу
Щадить не будут нациков-хохлов!» [6, с. 84].

Викликає занепокоєння той факт, що більшість населення бажає «проковтнути» інформацію, подану з телеекранів і зовсім не вважає за потрібне самостійно дійти до істини, поглянути на певні історичні події з іншого боку. Іванна категорична у своїх судженнях: «І не треба мені розповідати, що пишуть у книжках...» [6, с. 3]. Молода дівчина цілком задовольняється переказами старих бабусь про минулі часи.

Українська армія, що звільнювала захоплені ополченнями території Східної України, часто чує в свій бік слово «бандерівці», що вимовляють з презирством як мирне населення, так і ворожі війська. На думку деяких жителів, ці «карателі, фашисти» [4, с. 337] прийшли на їх землі вбивати, адже «кажуть, що вони нас ненавидять» [6, с. 129]. Вислів українського солдата про те, що «Батьківщину люблять не за те, що вона тобі дає. Батьківщину люблять за те, що вона – Батьківщина» [4, с. 181], одразу викликає сміх з боку ополченців і до парубка застосовується означення – бандера.

На сторінках літератури про АТО неодноразово з'являється прізвище Бандери, що використовується як позивний. Бійці української армії та добровольчих загонів обирають собі його за друге ім'я. У романі «Аеропорт» Сергія Лойка один із ключових персонажів, що керує групою кіборгів, має саме такий позивний. Степан, вихідець із Західної України, постає перед нами людиною високих моральних принципів, палким патріотом, захисником власної честі та гідним

командиром. Принципом свого життя він обирає слова «Краще стоячи, ніж на колінах» [3, с. 324], добровільно вирушає на захист аеропорту. Очевидно, що автор приписує своєму героєві найкращі риси українського бійця, ідеалізуючи його. Позивний Бандера теж обраний не випадково, адже нині діяльність лідера ОУН знов набирає великого розголосу.

Висновки. Кожен ладен вірити в те, що йому більше припадає до душі. Є люди, які безвідмовно сприймають інформацію, що лунає із ЗМІ, є такі, що самі шукають правди, є й ті, яким бай-дуже до історичної пам'яті нації. Степан Банде-

ра й досі залишається неоднозначною постаттю на сторінках історії України. На жаль, нині образ цього діяча проросійськими агітаторами інтерпретується, як такий, що провокує боротьбу між жителями Західної та Східної України, вказуючи на їх відмінності та неможливість мирно співіснувати в одній державі. Постійно акцентується увага на мовному питанні, яке нібито є дуже принциповим для «бандерівців». Але для українських патріотів Степан Бандера став уособленням найкращих рис борця за гідність нації, непримиримість з обставинами, що змушують відмовлятися від національних святинь.

Список літератури:

1. Веселий Л. Як перша спроба наукового дослідження життя Бандери перетворилася на обвинувачення [Електронний ресурс] / Лубош Веселий // Українська правда. – 2016. – 27 серпня. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/reviews/2016/08/27/149180/>.
2. Галуцзяк М. Історик Микола Посівнич: «Культ Бандери створили його опоненти» [Електронний ресурс] / Михайло Галуцзяк // Українська правда. – 2013. – 1 січня. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/1/106095/>.
3. Лойко С. Аеропорт: [роман] / Сергій Лойко. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2016. – 344 с.
4. Положий Є. Іловайськ: [розповіді про справжніх людей] / Євген Положий. – Харків: Фоліо, 2015. – 378 с.
5. Посівнич М. Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали / Микола Посівнич. – Тернопіль: Астон, 2008. – 448 с.
6. Талан С. Оголений нерв: [роман] / Світлана Талан. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 544 с.

Полищук Е.С.

Запорожский национальный университет

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА СТЕПАНА БАНДЕРЫ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПРО АТО

Аннотация

В статье предоставлена информация о жизни и деятельности лидера украинских националистов – Степана Бандеры. Были проанализированы истоки неоднозначного отношения украинского населения к его личности. В работе сосредоточено внимание на особенностях функционирования образа Степана Бандеры в современной украинской литературе. За основу взяты романы С. Талан «Оголённый нерв», Е. Положий «Иловайск», С. Лойка «Аэропорт», в которых авторы описывают нынешние события на востоке Украины. Актуальность исследования объясняется неизменным вниманием патриотов к образу лидера ОУН.

Ключевые слова: образ, символ, современная украинская литература, бандеровцы, война.

Polishchuk E.S.

Zaporizhzhya National University

STEPAN BANDERA IMAGE INTERPRETATION IN THE CURRENT UKRAINIAN LITERATURE ABOUT ATO

Summary

The article provides information on the life and activities of the leader of Ukrainian nationalists, Stepan Bandera. The origins of the ambiguous attitude of the Ukrainian population towards his personality were analyzed. The work focuses on the peculiarities of the functioning of Stepan Bandera image in contemporary Ukrainian literature. The novel is based on the tales of S. Talan "Naked Nerve", E. Polozhiya "Ilovajsk", S. Loika "Airport", in which the authors depict modern events in eastern Ukraine. The relevance of the study is due to the constant attention of patriots to the image of the leader of the OUN.

Keywords: image, symbol, modern Ukrainian literature, banderivtsi, war.